

Ersoy Çak, Ş. (2019), *Etnomüzikoloji disiplininin gelişim süreci ve Türkiye’de yapılan çalışmalar ışığında Martin Stokes’un popüler müzik araştırmalarının incelenmesi*, *Rast Müzikoloji Dergisi*, 7(2), s.2193-2208. Doi:<https://doi.org/10.12975/pp2193-2208>

Etnomüzikoloji disiplininin gelişim süreci ve Türkiye’de yapılan çalışmalar ışığında Martin Stokes’un popüler müzik araştırmalarının incelenmesi

Şeyma Ersoy Çak*

Sorumlu Yazar:

*Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bölümü Türk Müziği Ana Sanat Dalı, scak@medipol.edu.tr. <http://orcid.org/0000-0003-0936-0574>

Özet

20.yüzyılda Avrupa’da gelişen müzik bilimi; tarihsel, sistematik, karşılaştırmalı müzikoloji gibi ana alanlardaki araştırmalar ile kendi yöntem ve tekniklerini oluştururken, antropoloji, tarih ve filoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki metotlardan faydalanarak, disiplinlerarası araştırmalara açık bir saha olarak gelişmiştir. 1900’lerin başında Avrupa dışı ve/veya sözlü geleneğe dayalı kültürlerin müziklerini araştıran karşılaştırmalı müzikoloji, 1950 sonrası süreçte etnografik yöntemle yapılan vurgu ve 1960 sonrası gelişen milliyetçilik, etnisite, diaspora, toplumsal cinsiyet gibi kavramlar ile herhangi bir toplumun müzik ve dans unsurlarını araştıran geniş perspektife sahip bir disiplin (etnomüzikoloji) olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Yüzyılın ikinci yarısından sonra kültürün bir parçası olarak çözümlenen müzikal unsurlar, çeşitli bölgelerde yapılan araştırmalar ile literatüre kazandırılırken, Avrupalı ve Amerikalı müzik bilimciler tarafından yapılan Osmanlı/Türk müziği çalışmalarının da bu süreçte başladığı görülmektedir. Etnomüzikoloji disiplini sistemleştiren Avrupa ve Amerikalı etnomüzikologlar kimlerdir? Etnomüzikoloji disiplininin Türkiye’deki gelişim süreci nasıldır? ve bu bağlamda Avrupalı etnomüzikolog Martin Stokes’un Türk popüler müzik araştırmaları nelerdir? gibi soruları yanıtlamayı amaçlayan bu çalışmada, etnomüzikoloji teriminin tarihsel süreci, Türkiye’de yapılan ilk halkbilim/etnomüzikoloji çalışmaları ve etnomüzikolog kimliği ile Martin Stokes’un Türk popüler müziğine dair araştırmaları konu edilmiştir. Avrupa merkezinde 19. yüzyılın sonunda sistematize edilen müzikoloji disiplininin alanları, gelişim süreci ve yapılan ilk araştırmalara dair bilgiler ışığında Türkiye’de müzik folkloru ve etnomüzikolojinin tarihsel gelişimi değerlendirilmiş, sözlü eserler ve halk müziklerine yönelik araştırmalar yapan öncü halkbilimci/etnomüzikologlardan bahsedilmiş ve 1980 sonrasında Türkiye’de yaptığı alan çalışmalarıyla bilinen Martin Stokes’un yazmış olduğu Türkiye’de Arabesk Olayı ve Aşk Cumhuriyeti

Anahtar kelimeler

etnomüzikoloji, martin stokes, türkiye, popüler müzik, müzikoloji

1885 yılında Guido Adler’in¹ (1855-1941) *Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft* (Müzikolojinin Amacı, Kapsamı ve Metodolojisi) başlıklı müzikoloji disiplini sistematize ettiği makalesinde; tarihsel ve sistematik olarak ikiye ayırarak, sistematik müzikolojinin içerisinde ‘karşılaştırmalı müzikoloji’ tabiriyle açıkladığı, farklı kültürlerin

müziklerinin etnografik amaçlarla karşılaştırmalı olarak araştırılmasına yönelik (Grove Music Dictionary) açılım etnomüzikolojiye giden yolda önem taşımaktadır. 1950’lerde Jaap Kunst’un (1891-1960) *Musicologica: A Study of the Nature of Ethnomusicology, its problems, methods, and representative personalities*² (Müzikoloji: Etnomüzikolojinin Doğası,

problemleri, metodları ve temsilci kişilikleri) başlıklı yazısı ise etnografik amaçlara vurgu yaparak, etnomüzikoloji teriminin kullanımının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Antropoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki çeşitli disiplinlerin yöntem ve metotlarından faydalanan alanın öncül araştırmacıları; Berlin Karşılaştırmalı Müzikoloji Okulu üyelerinden psikolog Carl Stumpf (1848-1936), fizikçi Franz Boas (1858-1942), Amerikan ekolünden fizikçi Eric von Hornbostel (1877-1935), antropolog George Herzog (1901-1983) ve Alan P. Merriam (1923-1980), dilbilimci ve müzisyen Charles Seeger (1886-1979) İngiliz matematikçi Alexander J. Ellis (1814-1890) gibi farklı disiplinlerdeki bilim insanları olmuştur. Ellis’in, “Londra’daki Toplum Sanatları” toplantısında “On the Musical Scales of Various Nations” başlıklı yazısıyla açıkladığı ‘centler sistemi’, çeşitli bölgelerde kaydedilen müziklerin frekanslarını açıklayabilmesi açısından fonografin keşfinden sonra alandaki en önemli buluş olarak kabul edilmektedir. Sistem, -eşit aralıklardaki yarı tonların yüzde birini ölçen- aralıkları ve onlar arasındaki frekansları tanımlayan, oktavı 1200 cente, her yarım tonu 100 eşit parçaya bölebilen bir yapıda olduğundan, bu sayede Avrupa dışı bölgelerde kullanılan her türlü frekans ölçülebilir (Stock, 2007: 308) hale gelmiştir. Carl Stumpf’in (1848-1936) Bellakula Kızılderililerinin şarkılarını araştırdığı ilk karşılaştırmalı müzikoloji çalışmasının ardından, Otto Abraham ve Erich M. von Hornbostel’in Türk halk ezgilerini³ araştıran ve karşılaştırmalar yapan çalışmaları (1904) ve Hornbostel’in müziğin tını ve duyumu üzerine araştırmaları alanın ilkleri arasındadır.

Avrupa dışı ve/veya sözlü geleneğe dayalı kültürlerin müziklerini araştıran karşılaştırmalı müzikoloji, 1950 sonrası süreçte etnografik yönetime yapılan vurgu ve 1960 sonrası gelişen milliyetçilik, etnisite, diaspora, toplumsal cinsiyet gibi kavramlar ile hemen her toplumunda yer

alan müzik ve dans unsurlarını araştıran geniş perspektife sahip bir disiplin olarak etnomüzikoloji terimi ile tanımlanmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın başında kültürün bir parçası olarak çözümlenen müzikal unsurlar, dünyanın birçok bölgesinde yapılan araştırmalar ile gelişmiştir. Bu süreçte, Avrupalı ve Amerikalı müzik bilimciler tarafından yapılan Osmanlı/Türk müziği çalışmaları da başlamıştır. Etnomüzikoloji disiplininin sistemeleştirilen Avrupa ve Amerikalı etnomüzikologlar kimlerdir? Etnomüzikoloji disiplininin Türkiye’deki gelişim süreci nasıldır? ve bu bağlamda Avrupalı etnomüzikolog Martin Stokes’un⁴ Türk popüler müzik araştırmaları nelerdir? gibi soruları yanıtlamayı amaçlayan bu çalışmada, etnomüzikoloji teriminin tarihsel süreci, Türkiye’deki ilk halkbilim/etnomüzikoloji çalışmaları ve etnomüzikolog kimliği ile Martin Stokes’un Türk popüler müziğine dair araştırmaları incelenmiştir.

Etnomüzikoloji disiplininin gelişim süreci

20.yüzyılda gelişen müzik bilimi; tarihsel, sistematik, karşılaştırmalı müzikoloji gibi ana alanlardaki araştırmaların artışı ile araştırma yöntem ve tekniklerini sağlamlaştırmış, antropoloji, tarih ve filoloji başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki metodlardan faydalanarak, disiplinlerarası araştırmalara açık bir saha olarak gelişmiştir. Antik Yunan kaynaklarından Aristides Quintilianus’un On Music (Peri mousikes)⁵ adlı eserinde bahsettiği müziği teori ve pratik olarak ikiye ayıran bakış açısıyla gelişmeye başlayan, 1770 yılında Nicolas Etienne Framery’nin (1745-1810), Tableau de la musique et de ses branches, (Müzik ve dalları); 1777 yılında Johann Nikolaus Forkel’in (1749-1818), Über die Theorie der Musik, (Müzik Teorisi Hakkında) ve 1869-76 yıllarında François-Joseph Fétis’in (1784-1871), Historie de la musique, (Müzik tarihi) çalışmaları ile oluşan birikim üzerine Guido Adler, 1885 yılında Musikwissenschaft (müzikbilim) şemasını oluşturmuştur. Adler yazısında,

müzik bilimini tarihsel ve sistematik müzikoloji olarak ayırırken, karşılaştırmalı müzikolojiyi ‘etnografik amaçlar için farklı müzik türlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması’ şeklinde tanımlamış ve bu alanı, sistematik müzikolojinin alt dallardan biri olarak belirlemiştir. 1885 yılında ‘müzikoloji’ başlığı altında karşımıza çıkan ‘karşılaştırmalı müzikoloji’ (comparative musicology) 1950’lerden sonra “etno-müzikoloji” (1950-56) ve sonrasında “etnomüzikoloji” olarak kabul edilmiştir. 1985 yılında Joseph Kerman’ın (1924-2014) “kültürel müzikoloji”⁶ (Chase, 1972: 220), ve Steven Feld’in (1949--) “sosyo-müzikoloji” gibi terim önerileri nadiren kullanılmışsa da, günümüzde ve özellikle Türkiye’de yaygın olarak etnomüzikoloji teriminin ön planda olduğu görülmektedir. Bu süreçte, “ilkel” (primitive) olarak adlandırılan kabilelere ait yerel ya da antik müzikler, Avrupa-dışı müzikler ve halk müzikleri; araştırmacının kendi kültürü dışındaki müzikler, sözlü gelenekle yaşayan tüm müzikler, “Tokyo’nun etnomüzikolojisi” gibi yerel müzik örnekleri, belirleyici özelliklerinden dolayı nüfusu artmış grupların müzikleri ör; “Amerika’daki “siyahi” müzik gibi tanımlamalar etnomüzikolojinin çalışma sahası içerisinde yer almaya başlamıştır (Nettl, 2005: 4). Bazı tanımlara göre tüm çağdaş müzikler bu disiplinin çalışmalarına dahilken, son kertede tüm insan yaratımı müzik çeşitlerinin ve popüler müzik türlerinin etnomüzikoloji araştırmalarına dahil edilmiş olduğu bilinmektedir.

Karşılaştırmalı müzikoloji alanı için en önemli araçlardan biri 1877 yılında Thomas Edison’un icat ettiği fonograftır. Diğer makinelerden farklı olarak sesi yeniden üretebilme özelliğine sahip bu alet, saha çalışmalarına anlam kazandırması bakımından karşılaştırmalı müzikoloji ve/veya etnomüzikoloji alanı için önem taşımaktadır. Fonografin kullanımıyla gerçekleştirilen ilk kayıtlar, 1890 yılında Jesse Walter Fewkes (1850-1930) tarafından

Passamaquoddy Yerli Amerikalıları ile gerçekleştirilmiştir (Science, 1890). Bu süreçte elde edilen ses kayıtlarının arşivlenmesi için Carl Stumpf (1848-1936) tarafından Berlin Üniversitesi’nin Psikoloji Enstitüsü’nün bir parçası olarak 1900 yılında Berlin Fonograf Arşivi kurulmuştur. Berlin School of Ethnomusicology bölümünün iki önemli üyesinden biri olan Erich von Hornbostel’in (1877-1935) 1905’den 1935 yılına kadar başkanlığını yürüttüğü çalışmalar ile bu arşivde, 13,000 silindir kayıt elde edilmiştir. Eric von Hornbostel ile Fransızca, İngilizce ve Arap dilleri üzerine çalışan Robert Lachmann (1892-1939), 1923-1932 yılları arasında Berlin fonograf arşivine 13 koleksiyon dahilinde yaklaşık 500 silindir kazanmasına katkıda bulunmuştur (Lampert, 2008: 385, 386, 400). Bu sayede, 1938 yılına kadar 10.300 kayıt, wax silindir olarak arşivlenmiştir. Bu arşivlerin %42,7’si Afrika, %18,4’ü Asya, %14,6’sı Okyanusya, %12,6’sı Avrupa ve %11,7’si Amerika bölgesine aittir (Simon, Bohlman, Baumann, Michel, Krader ve Qureshi, 1990: 113).

1950’li yıllarda Jaap Kunst’un Ethnomusicology adlı çalışmasındaki önerisi ve Alan Parkhurst Marriam (1923-1980), Bruno Nettel (1930-) gibi alanın öncü isimlerinin aracılığıyla, etnomüzikoloji araştırmaları özellikle Avrupa dışı bölgelerde uzmanlaşan karşılaştırmalı müzikologlara yeni bakış açıları sunmuştur. Merriam’ın etnomüzikolojiyi, müzik antropolojisi olarak düzenleme isteği, müziği etnomüzikolojinin öznelereinden biri olarak kabul ederken, müziğin davranışı ve müziğin kavramsallığına da vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, müziğin toplum ve kültürün bütününden ayrılmaz bir unsur olduğu fikri ortaya çıkmıştır. John Blacking’in (1928-1990) yaklaşımında ise kültür, müzik için başlıca bir bağlam değildir, daha çok toplumdaki diğer temel insan aktiviteleriyle ilişkili olan müzikal pratiklerin ürünüdür. Steven Feld ve Anthony Seeger’in (1945-) yeni çalışmaları ise müzik ve dil

arasındaki ilişkinin tekrar kuramlaştırılması üzerinedir. Bunun yanı sıra, etnomüzikoloji beşeri ve müzikolojik çalışmalarla olan tarihsel bağını koparmaz. Bu yıllarda birçok müzikal özne örnek çalışmaları da yapılmıştır. Örneğin; Mantle Hood’un⁷ (1918-2005) ‘bi-müzikalite’ kavramı ile bir diğer kültürün müziğini öğrenmenin tek yolunun onun müziğinin icrasını yapabilmek olduğu vurgulanırken, diğer taraftan organolojik araştırmalar müzikal enstrümanların entegrasyonunu ele almaktadır (Hood, 1960). Popüler müzik ise etnomüzikolojinin postmodern dönem yaklaşımlarından biridir. Bunun yanı sıra postmodern etki ile etnomüzikologlar yeni tarihçilik ve diğer post-yapısalcı teorilere dönüş yaparlar (Grove Music Dictionary). 1990’lı yıllarda ise Society for Ethnomusicology derneği yapılan araştırmaların gelişmesinde önemli bir rol almıştır.

Türkiye’de Folklor, Halkbilim ve Etnomüzikoloji Araştırmalarının Gelişim Süreci

Folk-lore terimi, 1846 yılında İngiliz William John Thorns tarafından kullanıldığında, toplumların görenek, inanç, sihir, ritüel gibi kaydedilmeyen gelenekleri üzerine yapılan çalışmalar olarak tanımlanmıştır (Krappe, 2018). Türkiye’de 1913 yılında folklor teriminin yeni bir bilim dalı olarak adlandırılmasından çok daha önce yazılan folklorik eserlerde müzikal unsurlara rastlandığı görülmekte, bu unsurlar müzik folklorunun başlangıcı olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda, Türk halk kültürü malzemesini derleyici, gelecek nesillere aktarıcı nitelikte değerlendirilebilecek; Orhun Âbideleri (8.yüzyıl), Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig (11.yüzyıl), Kâşgarlı Mahmud’un Divânü Lûgati-t-Türk (11.yüzyıl) Dede Korkut Kitabı (14-15.yüzyıl), Zahirüddin Muhammed Babur’un Baburnâme (16.yüzyıl), Kâtip Çelebi’nin Cihannüma, Keşfü’z-Zünun, Mîzanü’l-Hakk fî İhtiyari’l-Ahakk (17.yüzyıl) ve Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme (17. yüzyıl) gibi eserleri, Türk folklorunun yazılı

metinlerdeki ilk örnekleri arasındadır. Bu kaynakların yanı sıra vak’anüvis tarihleri, fetihnâmeler, mahkem-i şer’iye sicilleri, hazine-i evrak kayıtları, tahrir defterleri, menakıpnâmeler, velâyetnâmeler, şehrengizler, fetvâ dergileri, letâif (fıkra) kitapları, durûb-ı emsal (atasözü) dergileri, sûrnâmeler, cönkler, mecmualar, fütüvvet-nâmeler, kıyafetnâmeler, şükûfenâmeler, falnâmeler, salnâmeler, nevsâller, dîvânlar, mesnevîler, minyatürlü kitaplar da Türk folkloruyla ilgili değerli bilgiler içermektedir. Türkiye’de folklorun bir bilim dalı olarak tanımlanmasının ardından müzik alanındaki ilk yazılar yazılmaya başlanmıştır. Musa Süreyya Bey’in 5 Mart 1918 tarihli Yeni Mecmua’da Çanakkale özel sayısında yer alan makalesinde halk türkülerimizi derleyip notaya alma konusunda yazdığı ve Selim Sırrı Tarcan’ın Şehbal dergisinin 94. sayısında (Nisan 1913) yayınlanan “Zeybek” başlıklı, Türk Halk Oyunları konusu hakkındaki makaleler bu alanın ilklerindedir (Tan, 1997: 21, 24).

Türkiye’de bir disiplin sahası olarak gelişmeye başlayan müzik folkloru çalışmaları, sözlü geleneğin yazıya dönüştürülmesi ve nota yayınları ile halkbilim ve/veya etnomüzikoloji olarak tanımlanabileceğimiz müzik bilimsel girişimleri beraberinde getirmiştir. 20. yüzyılın başında spesifik olarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki sözlü geleneksel müzikler üzerinde halk ezgileri, çalgılar vb. unsurların çalışıldığı bu alan, teknolojinin de gelişimiyle popüler müzik türlerinin ve her çeşit müziğin araştırıldığı içeriğiyle kapsamını genişletmiştir. Bu coğrafyanın kültür yapısında var olan halk ezgileri, çalgılar ve danslar üzerine yapılan araştırmalar, Avrupa’dan bir süre sonra Türkiye’de yapılan saha derlemeleri ile başlatılmıştır. 1917 yılında kurulan Dârülelhan kurumu, Musa Süreyya başkanlığında iki bin kadar anket fişini (1923) Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde görev yapmakta olan öğretmenlere göndermiş, üç yıl süren bu çalışmalardan

sonra 85 nota, iki defter olarak 1926 yılında yayınlanmıştır. Sahaya gidilmeden tamamlanan bu çalışmanın çok verimli olmadığı ve bir fonograf ihtiyacı hasıl olduğu düşünülmüş ve Cemal Reşit Rey tarafından getirtilen fonograf ile 1927 yılında ilk derleme gezisi başlatılmıştır. İlk gezide yer alan Yusuf Ziya Bey, Rauf Yekta, Dürrü Bey ve Ekrem Besim'den oluşan heyet, Adana, Gaziantep, Urfa, Niğde, Kayseri ve Sivas illerini kapsayan ve 51 gün süren derleme gezi faaliyeti sonucunda 250 tane türkü derlemiştir (Kolukırık, 2014: 483, 487). 1926 yılından 1929 yılına dek her yıl tekrarlanan saha çalışmaları sonraki süreçte Ankara Devlet Konservatuarı tarafından (1937-1952) yürütülen derleme çalışmaları ile devam ettirilmiş ve binlerce eser bu sayede repertuvara kazandırılmıştır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen derleme çalışmalarından elde edilen nota külliyatı, başta TRT kurumu olmak üzere çeşitli eğitim kurumlarının ve derneklerin repertuarını oluşturan temel kaynak niteliğindedir. Bu süreçte, Muzaffer Sarısözen⁸ (1900-1963), Nida Tüfekçi⁹ (1929-1993), Halil Bedi Yönetken¹⁰ (1899-1968), Mahmud Ragıp Gazimihal¹¹ (1900-1961) ve Sadi Yaver Ataman¹² (1906-1994) yapmış oldukları alan çalışmaları, derleme ve nota tespitleriyle notasyon ve icraya yönelik toplanan malzemeyi geliştirirken, yazınsal alanda da eserler vermiş müzikolog/etnomüzikologlardandır. Bu süreçte, kendi ülkesinin halk ezgilerini derleyerek çalışmalar yaptığı bilinen ve Türkiye'ye davet edilerek derleme çalışmalarına katılan ilk isim, Bela Bartok¹³ olmuştur. 1936 yılında Anadolu halk ezgilerini derlemek için Türkiye'ye gelen Macar besteci, piyanist ve etnomüzikolog Bela Bartok (1881-1945), Ahmet Adnan Saygun¹⁴ ve beraberindeki heyetle Anadolu'daki derleme gezisine katılmış, bu çalışmalarda Türk halk müziği ve Macar halk müziği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1950'lerde ise Ursula Reinhard ve Kurt Reinhard Türkiye'de uzun yıllar yaptıkları alan çalışmaları ile tanınmış diğer

etnomüzikologlar arasındadır. Reinhard çifti bu araştırmalarının sonucunda Musik der Türkei: Die Kunstmusik adlı kitaplarını 1984 yılında yayınlamışlardır. İlk dönem halkbilim/etnomüzikoloji çalışmalarıyla Anadolu bölgesinde halk şarkıları üzerine araştırmalar yapan Reinhard'ların yanı sıra halk müziği teorisi, çalgıları ve halk oyunları üzerine incelemelerde bulunan ve The Ideology of Musical Practice and the Professional Turkish Folk Musician: Tempering the Creative Impulse¹⁵ adlı makalesiyle alana katkı sağlayan bir diğer etnomüzikolog ise Irene Markoff olmuştur.

Halk ezgilerini derleme ve notaya alma süreciyle başlayan çalışmaların dışında, Türkiye'de icra edilen müziklerin tarihsel ve teorik serencamına dair araştırmalar yapan Avrupalı ve Amerikalı müzik bilimciler, 20. yüzyılın başında literatüre katkı sağlayan eserler ortaya koymuştur. Bu süreçte, Türk makam müziği ve tarihi üzerine çalışmalar yapan İngiliz müzikolog Owen Wright, Osmanlı Dönemi müziğine dair yazdığı Words Without Songs. A Musicological Study of an Early Ottoman Anthology and its Precursors¹⁶ (1992) adlı kitabı ve 'Under the Influence? Preliminary reflections on Arab music during the Ottoman period' ve Aspects of historical change in the Turkish classical repertoire'¹⁷ adlı makaleleri ile Türk müzikolojisine katkı sağlayan ilk müzikologlar arasındadır. Bir diğer İngiliz müzikolog Henry George Farmer ise Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century. As Described the Siyāhatnāma of Ewliyā Çelebi¹⁸ (Glasgow 1937) adlı kitabında Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sindeki sazlarla ilgili kısımları birtakım ilâvelerle genişletilmiş olarak İngilizce'ye çevirmiş (Ökten, 1995: 174) ve ayrıca Studies in Oriental Musical Instruments¹⁹ (1931) adlı çalgıları anlattığı kitabı ile Türk organoloji sahasına katkı sağlamıştır. Türk müzik çalgıları, Osmanlı Sarayı müzik yaşamı, müzisyenleri, müzik formları ve 17., 18. yüzyıllarda müzik teorisini detaylı olarak anlattığı Music of the

Ottoman Court (Berlin, 1996) adlı kitabı ile Walter Feldman ise bu süreçte Türk müzik tarih, teori ve organoloji alanına katkı sağlayan Avrupalı bir diğer müzikologtur. Bu süreçte dünyanın çeşitli merkezlerinde olduğu gibi Türkiye’de de halkbilim/folklor olarak adlandırılan çalışma sahası üniversitelerde kurulan bölümler, dernekler ve akademik dergilerle etnomüzikoloji terimine geçişi hızlandırmıştır. 1930’lu yıllardan itibaren alana çıkma, kayıt alma ve ardından notaya aktarma süreçlerini içeren sözlü gelenek araştırmaları ve kurumsal olarak başlatılan halk ezgilerini derleme çalışmaları, Türkiye’de yapılan ilk halkbilim/etnomüzikoloji çalışmalarıdır. Yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimlerde gelişen teori ve kültür, topluluklar ve müzikleri, etnisite, milliyetçilik, diaspora ve küreselleşme, ırk, toplumsal cinsiyet, hegemonya ve göç gibi yeni kavramların araştırmalara dahil edilmesiyle çalışma alanları geliştirilmiştir. Martin Stokes gibi son kuşak etnomüzikologların araştırmalarında kullandığı bu kavramsal bakış, popüler müziklerin ve popüler müzik icracılarının kültürel yapı içerisindeki çözümlemelerini içeren postmodern dönem etnomüzikoloji araştırmalarıdır. 1980 sonrası süreçte Türk popüler müzik türleri ve müzisyenlerin kültürel bağlamda ele alınmasını sağlayan çalışmalarıyla tanınan İngiliz etnomüzikolog Martin Stokes, Türkiye’de yaptığı saha çalışmalarının ardından 1992 yılında yazdığı *The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey* ve 2010 yılında yazdığı *The Republic of Love* kitapları ile Türkiye müzik bilim alanında tanınmış önemli isimlerden biri olmuştur.

Martin Stokes’un Türkiye’deki Popüler Müzik Araştırmaları

Martin Stokes, sosyal antropoloji ve etnomüzikoloji sahasındaki çalışmalarını Orta Doğu popüler müzikleri üzerine yoğunlaştıran ve arabesk kavramının kültürel köklerinden yola çıkarak müzikal ifadelerini anlatan, sosyo-kültürel ve

müzikal unsurların Türk popüler müziğine yansımalarını inceleyen ilk Avrupalı etnomüzikologtur. 1994 yılında yazdığı *Ethnicity, Identity and Music, The Musical Construction of Place* (Etnisite, Kimlik ve Müzik, Mekanın Müzikal Yapılanması) ve *Nationalism, Minorities and Diasporas* (Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diaspora) adlı çalışmalarında müzikal kimlik, etnisite, milliyetçilik, diaspora gibi 1960 sonrası etnomüzikoloji sahasında araştırmalara dahil edilen kavramlar bağlamında popüler müzik ve müzisyenleri araştırmıştır. Türk müziği üzerine yazdığı *Shedding Light on the Balkans: Sezen Aksu’s Anatolian Pop*²⁰ başlıklı kitap bölümü, *The Tearful Public Sphere: Turkey’s Sun of Art*, Zeki Müren²¹, *Beloved Istanbul: Realism and the Transnational Imaginary in Turkish Popular Culture*²² ve *East, West, Arabesk*²³ başlıklı makaleleri, *The Republic of Love* adlı son kitabı ve *Turkish Popular Music in Global Perspective*²⁴ adlı kitap bölümü Türk müzik tarihi ve popüler müziği hakkında yaptığı çalışmalarındandır. 1980 sonrası Türkiye’nin çeşitli bölgeleri ve özellikle İstanbul’da yaptığı saha çalışmalarının sonucunda kaleme aldığı *The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey* (Türkiye’de Arabesk Olayı, 1992) adlı kitap sosyal antropoloji ve müzikoloji ışığında Türkiye’deki arabesk müziğin durumunu incelediği ve yaygınlaşan bu müzik türü hakkında yapılan ilk değerlendirmeler arasında kabul edilmektedir. Bazı müzikologların, ‘Türk sanat ve Türk halk müziğini etkileyen bir yozlaşma sürecinin sonucunda doğmuş bir müzik’ olarak değerlendirdikleri arabesk müziği kültürel bir olgu olarak inceleyen Stokes, arabesk müzik besteci ve icracıları üzerinde çalışmalar yapmış ve çeşitli tespitlerde bulunmuştur.

Türkiye’de Arabesk Olayı

19. yüzyılın sonlarına doğru Türk sanat müziğinin uzun bir sadeleşme sürecine girdiği, Hacı Arif Bey’in kurduğu ‘romantik’ şarkı okulunun söz ve melodi açısından basit

ve 6-8 sıralık bir şarkı formunun oluşturduğu bir türün hakimiyeti söz konusu olduğu söylenebilir. Bu süreçte, klasik formların zayıflaması, Türk müziği tarihçilerinin Türk sanat müziğinin ‘Romantik Okulu’ dedikleri okulla ve Hacı Arif Bey’in geliştirdiği, Şevki Bey’in popülerleştirdiği şarkı formuyla başlamıştır (Stokes, 1994).

Stokes, Türkiye’nin modernlik deneyimini gelenekten moderne, kırdan kente, doğudan batıya doğru ilerleyen tek yönlü bir yolmuş gibi değerlendiren neo-oryantalist bakış açısını eleştiren, arabeskin resmileştirildiği bu dönemi, sosyal antropoloji üzerinden ele almıştır. Türkiye’nin sosyal, kültürel ve siyasi ortamını kitabın önsüzünde belirttiği gibi ‘dışarıdan bir bakışla dışarıdakiler için’ hazırlamıştır. Her ne kadar Türk popu ve arabesk bağlantısının daha kuvvetlendirilebileceğini ve sanat müziğinin hayli karışık olan resmileştirme sürecinde eksik kalan değerlendirmeler olduğunu belirtmiş olsa da, 1988 yılında İstanbul’da bir yıl süren ve sonrasında gidiş-gelişlerin olduğu saha çalışması sonucunda yazmış olduğu bu kitap; Türkiye’de gelişmeye başlayan müzikoloji ve etnomüzikoloji sahası araştırmacıları açısından hemen ilk örneklerden²⁵ olması sebebiyle detaylı olarak incelenmesi gereken bir çalışmadır.

Stokes’un Türk müzik tarihini etnografik yöntem temelinde ele aldığı, siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamda değerlendirmeler içeren araştırmalarında; arabeski nasıl tanımladığını, çalışmalarının amacını ve etnografik yöntemi kullanım biçimini anlayabilmek önemlidir. Arabesk müziği, Türkiye’de göçmenlerin yaşam tarzı (giyim, yemek ve daha fazlası) ile bağdaştıran, kırsal kültürdeki melankoli, ağıt ve kederden köklerini alan bir otantisite olarak değerlendiren bakış açısına karşılık, benzer müzik türlerinin Orta Doğu ve Balkanlarda 1940-50’lerde, Kuzey Batı Avrupa şehirlerinde ise 1960-70’lerde görüldüğünü belirterek (Stokes, 2007: 9), milliyetçilik, Güneydoğu

sorunları ve Türk devletinin son yıllardaki hiper-liberalleşmesi dışında bırakılanların yaşamlarına ilişkin tartışmalar söz konusu olduğunda, arabeskin resmileştirilmesini bu sürecin başı olarak değerlendirmiştir. Hiper-liberalizm döneminde ortaya çıkan aşırı kutuplaşmanın yansıması ile bir tarafta rock müzik, bir tarafta arabesk müzik vardır. Medya ve günlük hayat bağlantısını, müziğin kamusal kültürel boyutunu göstermek için etnografik yöntemi kullanan Stokes, arabeski hem bir müzik formu, hem bir yaşam biçimi olarak tanımlamış, popüler müzik malzemesinin kültürel bir alan içerisine yerleştiği etnografik yöntem ile Türkiye’de kent hayatının deneyimlerine dair bulgulara yer vermiştir. Popüler olan, halkın ürettiği hiçbir müziğin, “belli bir sosyal gruba ya da sınıf kültürüne atfedilemeyeceği”ni belirterek, Adorno’nun “her müzik türü, toplumun bütününde var olan çelişkilerin ve gerginliklerin izlerini taşır” ifadesini dile getirmiş (Stokes, 1992: 21), ayrıca Türkiye’de arabesk olayının; Türk sosyologlar ve gazeteciler tarafından politik ve ideolojik konuları tartışmak için kullanıldığını, ayrıca devlet projelerinde, kültürel ve ekonomik katılımdan dışlanmış olduğunu söylemiştir. Stokes’dan önce Eğribel (1984) ve Güngör’ün (1990) de kanaat getirdiği gibi arabesk, Türkiye’yi modern ve Avrupalı bir topluma çevirecek devlet reformlarına karşı çıkan bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin akademisyen tarihçileri Niyazi Berkes ve Şerif Mardin’in fikirlerinden de faydalanarak, toplumun Osmanlı kültür mirasından yoksun bırakıldığı dönemde, yerini dolduracak düzeyde bir şeyin koyulamamış olmasından dolayı arabesk gibi kültürel ve müzikal unsurların doğduğuna işaret ederken, politik olarak sağ kanatta arabeskin demokratik özgürlük ifadesi olduğunu belirtmiştir. Sosyo-kültürel bağlamda arabesk ve gecekondü yerleşim alanları arasındaki bağlantıya benzer olarak köylü-kentli göçmenler ile farklı düzeylerde ilişkiler kurulmaktadır. Stokes,

arabeskin gecekonduyla bağdaştırılmasının, müziği kimin ürettiği ve kimin dinlediği üstüne isabetli bir sosyolojik açıklama olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Bu fikir kabul edilirse, kültürüyle ve de alışkanlıklarıyla ‘popüler’ nosyonuna tıpatıp uyan bir müzik tüketici sınıfı arama ve tanımlama çabaları, sosyolojik olarak anlamsızlaşacaktır (Stokes, 1992: 182). Arabeskin güçle bağdaştırılması, bu müziğin toplumsal değişiminin sebebi yerine, göstergeleriyle bağlantı kurulması anlamındadır. Arabesk müzik icra edenler ya da dinleyenlerin hepsi ülkenin güneydoğusundan göç etmiş olmadığından, bu müziğin göçmen olsun olmasın şehirdeki diğer kişileri de etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye’de arabeskin, “kültür”den tamamen ayrılabilen, hastalıklı duygusunun ve duyarlılığın alanı olarak görüldüğüne” (Stokes, 1992: 32) vurgu yapan Stokes, bu müziğin Türkiye’deki gelişim sürecini İbrahim Tatlıses, Ferdi Tayfur, Orhan Gencebay, Bergen, Müslüm Gürses, Coşkun Sabah, Emrah, Mahsun Kırmızıgül, Ceylan, Burhan Bayar gibi müzisyenler üzerinden ele almış, arabesk şarkı sözleri, anlatılar ve şarkıların müzikal analizlerini aktarmıştır.

Aşk Cumhuriyeti

2010 yılında yayınladığı *The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music* (Aşk Cumhuriyeti Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem²⁶) adlı bir diğer kitabında, Türkiye’de 1950’lerin başından itibaren medyayı meşgul eden üç önemli solist müzisyenden bahsetmiştir. Bunlardan biri, queer²⁷ gece kulübü yıldızı Zeki Müren, diğeri Türkiye’de yaptığı saha araştırmasının da konusu olan arabesk müziğin mucidi olarak tanımladığı Orhan Gencebay ve üçüncüsü popun divası olarak taçlandığı Sezen Aksu’dur. Şöhretleri ve hemen her yerde temsili de olsa bulunuşlarıyla, müzik kariyerleri ve müzikal eser analizleri üzerinden incelediği bu isimleri, popüler müzik kapsamında dönemsel değişimleri temsilen

kültürel mahrem ile ilişkilendirmiş, modern Türkiye’ye atıfta bulunarak 1950 sonrası siyasi ve kültürel değişimleri ele almıştır. Stokes, arabesk müziğin yükselişini; ‘kamuoyundaki ulusal duygusalılık üzerine arabesk adı verilen popüler müzik türünün merkeze alınması ve bu duygu yoğunluğunun bir yansıması olarak’ tanımlarken, zamansallık içinde kitlelerin hislerine tercüman olmuş toplumsal bir ikona dönüşen, şarkılarıyla ve yaptıklarıyla kişilerin kendilerini ifade edişini belirleyen bir yapı içerisinde hatta kültürel akışa damgasını vuran bir şarkıcının ve şarkıların, bu süreç içinde hayranlarının ya da genel olarak kamunun tepkilerine göre de değişip, dönüştüğüne işaret etmiştir (Stokes, 2012: 23). İncelediği üç sanatçıyı ‘özel alanın, kişiselliğin, iktidar tarafından şekillendirilme ve bunun gerek bireyde gerekse kamusal alandaki sonuçlarını irdeleme’ olarak kuramsallaştırdığı kültürel mahrem çerçevesinde ele almıştır. Popüler müzik türlerinin vücut bulma, etki, kimlikler, şehirleşme ve makropolitik dönüşüm itibarıyla tarihsel bir perspektifte kavranmasına yönelik bir amaçla yazdığı kitabında, kitle iletişim araçlarının yaydığı popüler kültür ve özel olarak da popüler müziğin Türkiye’de kamusal yaşamın devamlılığında önemli bir rol oynadığına vurgu yapmıştır.

Zeki Müren’in “queer bir duygu insanı ve model yurttaş” olarak tanımlandığı kitapta, müzik tarihinde önemli dönüşümleri yansıtan bir figür olarak ‘cinsiyet’ temsili de irdelenmiştir. Stokes, 1950’lerde yaşanan siyasi dönüşümün müzikal temsilcisi olarak ele aldığı Zeki Müren’den bahsederken, ‘O nasıl yaşadıysa öyle öldü: halkın gözü önünde, ona has bir duygusal çelişkiyi ifade ederek’ ifadesiyle, müzik yaşamı ve icrasına yönelik çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Sadettin Kaynak tarafından Nihavend makamında bestelenmiş, Vecdi Bingöl’in sözlerini yazdığı “Menekşelendi Sular” adlı fantezi türündeki şarkıyı sözel ve müzikal açıdan incelemiş ve Zeki Müren’in

farklı ses tınısı ve icra biçimi üzerinde kuramsal fikirler geliştirmiştir. Müren'in ilk dönem icrasından farklılaşan, arabeske yönelen tavrına ve duygu yoğunluklu ifadesel anlatımına dikkat çekmiştir. Ayrıca, film aktörlüğü ve gazino solistliği imajındaki ironik durumun ve cinsiyet temsili bakımından farklılığının kimi zaman bu mecralar üzerinden yarattığı zıtlığı tartışmıştır. Müren'i devrimci politikayla özdeşleştiren duygusal filmler ve müzik tarzlarının yerel dolaşımında büyük rol oynayan dönüşümün temsilcisi bir sanatçı olarak incelemiştir.

1970 sonrası süreçte, Türk devletinin 'modern' olma çabalarının içerisinde arabeskin kurucularından Orhan Gencebay'ın²⁸ yaşamı ve müzik kariyerini ele almıştır. Kitapta, 1960'ların başında TRT'de genç bir saz ustası olarak duyulan Gencebay'ın, 'Bir Teselli Ver' (1969) adlı ilk şarkısı ile piyasaya çıktığı ve ardından film sektörüne girerek ünlendiği süreç anlatılmıştır. Gencebay arabeskinin altında yatan politik görüşü anlama çabasında kilit rol oynayan "Batsın Bu Dünya" adlı şarkının müzikal analizi yapılmıştır. Müzikal anlamda, çalgısal sound, ritmik yenilikler ve müzisyenlerin mahareti açısından övülen bu icranın, vokal açıdan eleştirdiğini belirten Stokes, Gencebay'ın (kendisiyle yaptığı görüşmede) kendi müziğini; 'arabesk diye serbest çalışmalar', "Türkiye'deki ortak bir müzik kültürü... bir serbestlik, özgürlük hissi, günlük yaşamak, dünyayı taşımak" manasında ifadelerle tanımladığını söylemiştir. Türk popüler müziğindeki deneycilik akımları ve modernite arayışlarının ısrarla yanlış anlaşıldığı, TRT gibi ulusal kurumların Türk müziğinde modernliğin yegane belirleyicisi olmadığı, kozmopolitliğin Türk müzik kültüründe derin köklere sahip olduğu ve ilerici bir güç olarak görülmesi gerektiğini, son olarak da arabeskin sadece 1980'lerde resmi kanalların güdümündeki popüler dindarlık eğilimi itibarıyla yorumlanamayacağını belirtirken, daha derin ve daha "insani"

köklere sahip olduğu şeklindeki savlarına dayanan ve Gencebay'ın anlatısındaki Türk modernitesinin baskın söylemini, alt yapıda kendisine mal etme eğilimine dikkat çekmiştir (Stokes, 2012: 148, 153). Modernlik arayışı (öncesinde sıkça yaşandığı gibi) şiddete varmadan nasıl "Türkleştirilebilir?". Bu nasıl gerçekten demokratik ve popüler bir talep olarak öne sürülebilir? Bu arayış Türkiye'nin bölgesel komşularıyla diyalog ve kültürel alışveriş kurmasını nasıl kapsayabilir? gibi belirlediği sorulara, 'Gencebay projesinin' popüler mecrada ve popüler tarihsel deneyimde temel bulan, kamuoyuna mal olmuş müzik alternatifleri sunmuş olduğu şeklinde cevaplar vermiştir. Gencebay'ın, Türkiye'nin elitleri ile 1980'ler ile 1990'ların başında kısa bir süreliğine bir araya gelen halk sınıfları arasında bir diyalog kurulmasını sağladığını ileri sürmüş, 1980 darbesinden sonra devreye giren hiperliberalizm, ulusal aidiyet ve yurttaşlık değerleri ile ilgili soruların kökten değişikliğe uğramasına yol açmıştır ifadesiyle, bu süreçte özel ve kamusal alanda kamuoyu tarafından yeni bir çerçeve oluşturulurken, toplumsal cinsiyetle ve cinsellikle ilgili meselelerin bir kez daha öne çıkarıldığını ifade etmiştir (Stokes, 2012: 157).

1990'lı yıllar; teknolojinin ivme kazandığı, bant kasetler ve sonrasında CD kayıtları ile dinleyiciye ulaşılan, özel kanalların kurulmasının ardından 24 saat müzik yayını yapan müzik videoları ile seyircinin kulağına olduğu kadar gözüne de hitap eden bir dönem olarak müzikal anlamda önemli bir dönüşüm sürecidir. Stokes, bu süreci 'Ne Ağlarsın? Sezen Aksu'nun Diva Yurttaşlığı' başlığıyla, besteci, söz yazarı, yorumcu kimliğiyle bir kadın sanatçı olarak Sezen Aksu üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Modernitenin politik mücadelelerini, kadın bedenlerini bir yandan birer bilim insanı, pilot ve aydın olarak canlandıran, diğer yandan da onları romantik aşk, aşk evlilikleri ve çekirdek aile merkezli düzen yanlısı heteroseksüel

anlatılarla konumlandırılan tasavvur ve anlatılara başvurarak kurguladığını ifade ederek ele almış (Stokes, 2012: 163); Sezen Aksu’nun Türkiye’deki güçlü konumu ve ön planda oluşunu, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin akabinde yaşanan yoğun siyasi baskı, kemer sıkma dönemi ve Turgut Özal yıllarının başındaki liberalizmin sonucu olarak değerlendirmiştir. 1975 yılındaki “Haydi Şansım/Gel Bana” adlı ilk plağında yer alan aranjman şarkının müzikal analizini yapmıştır. Bu şarkının yayınlandığı yıldaki başarısızlığına rağmen, peşi sıra çıkardığı plaklar ve 1980’lerde Onno Tunç Orkestrası ve düzenlemeleri ile farklılaşan müzikal soundu ile popun divası haline gelen Aksu’nun müzikal farklılığını; şarkıların aranjmanında kullanılan armoni, kontrpuan akışları ve karakteristik çalgı seçimleri olduğuna değinmiştir. Sezen Aksu’nun artan başarısını, sesindeki dönüşüme ve kadın bir söz yazarı olarak Aysel Gürel’in yazdığı ‘Firuze’ gibi yoğun ve zengin bir dil, hüznü ve kaderi temalar ile 1980 öncesi olmayan kişisel, mahrem ve kadını konu alan şarkı sözlerine bağlayan Stokes, vokal performansındaki artan duygusallığı geçmişle arasında belirginleşen farklılaşma isteği olarak değerlendirmiştir. Aksu’nun bu yeni piyasa imajında belirginleşen vokallerinin yeni tarz bir mahremiyet ve yeni tarz bir hüznü ile devreye girdiğine işaret etmiştir. Sezen Aksu’nun vokal sanatını, cinsellik ve toplumsal cinsiyetin icrasındaki mahremiyet endişeleriyle birleştirdiğini, Türk modernliğini arzulayan, anlatan, tüketen ve kendini şekillendiren araçları olarak erkeklerden ziyade kadınların merkezde olduğunu belirterek sonlandırdığını söylemektedir. Stokes, Türk popüler kültüründe ikonikleşmiş sanatçıları incelediği bu çalışmasının sonucunda Zeki Müren’in klasik geleneğin piyasa tarafından kirletilmesinden doğrudan sorumlu tutulduğuna dair eleştirisini belirtmiş, Orhan Gencebay’ın 1970’lerin başlarındaki politik izinin dışında 1980’lerde dönüşen soundunun farkedilmesi ve hor görülmemesi gerektiği konusuna dikkat çekmiştir.

Sezen Aksu da dahil tüm bu sanatçıların müziklerinin, ulus, yurttaşlık bilinci ve dünyada sahip oldukları yere ilişkin Türklere has anlayışlarla nasıl ilişkiye geçtiğini ve var olan anlayışları nasıl dönüştürdüklerini aktarmıştır.

Antropoloji, kültür tarihi alanlarında gelişen karşılaştırmalı yöntemin etkisi ve fonografin icadı gibi teknolojik gelişmeler sayesinde yapılan alan çalışmaları, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de müzik etnografisi ve etnomüzikoloji çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Sözlü geleneğin kayıt altına alınması repertuar gelişimini sağlarken, etnografik yöntem ve sosyal antropoloji kavramları kuramsal çerçeveyi desteklemiştir. Makalede, Avrupa merkezinde 19. yüzyılın sonunda sistematize edilen müzikoloji disiplininin alanları, gelişim süreci ve yapılan ilk araştırmalara dair bilgiler ışığında Türkiye’de müzik folkloru/ etnomüzikolojinin tarihsel gelişimi ve kapsamı incelenmiş, sözlü eserler ve halk müziklerine yönelik araştırmalar yapan öncü halkbilimci/ etnomüzikologlardan bahsedilmiş, 1980 sonrasında Türkiye’de yaptığı alan çalışmalarıyla bilinen İngiliz etnomüzikolog Martin Stokes’un Türk popüler müzik tarihi hakkında yazdığı kitaplarına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Martin Stokes’un Türkiye müzikoloji literatüründe önemli yer tutan Türkiye’de Arabesk Olayı (1992) ve Aşk Cumhuriyeti (2010) adlı kitapları sosyal antropoloji kavramları üzerinden müzikal tespitler içermekte ve 20. yüzyılın ikinci yarısında popüler müziği toplumun kültür tarihi ile ilişkilendirmektedir. Arabesk müziğin Türkiye’de ortaya çıkışı, gelişim süreci ve müzisyen temsilcilerinin incelendiği ilk kitapta, bu müziğin sosyo-kültürel yapı çerçevesinde ele alınması gereken bir süreç olduğu fikrinden yola çıkarak, dönemin arabesk müzik temsilcilerinin incelendiği ve müzikal analizler ile arabesk müziğin tanımlanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Modernleşme, liberalleşme, siyasi tarih

ve Türkiye'deki popüler müzik gelişiminin ilişkilendirildiği ikinci kitapta ise, 1950 sonrası müzikal değişim ve dönüşümün temsilcileri olarak üç ikon belirlenmiş ve kültürel mahrem çerçevesinde Türkiye'nin müzikal dönüşüm süreçleri belirlenmiştir. 1960'larda Zeki Müren, 80'lerde Orhan Gencebay ve 90'larda Sezen Aksu'nun icra ve performansları ile ilişkilendirilen bu süreçlerde, siyasi, ekonomik ve kültürel farklılaşmanın müziğe yansımaları kuramsal bir çerçevede ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

Abraham, Otto & Ercih von Hornbostel; Phonographierte Türkische Melodien, Breitkopf & Hartel: Leipzig 1904.

Adler, Guido; "Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft", *Selbständige Abhandlungen- Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft* - 1, 1885, p.5-20.

Chase, Gilbert; "American Musicology and the Social Sciences" *Perspective in Musicology*, (ed. Barry S. Brook & Edward O. D. Dawnes & Sherman van Solkema) New York Norton c: 1972.

Çak Ersoy, Şeyma ve Ş. Şehvar Beşiroğlu; *Bir Muhabbet Kuşu Postmodern Göstergeler Işığında Zeki Müren*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017.

Eğribel, Ertan; *Niçin Arabesk Değil?*, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1984.

Ellis, Alexander J; "On the Musical Scales of Various Nations" *Journal of the Royal Society of Arts*, V. 33, 1885.

Erol, Ayhan; *Popüler Müziği Anlamak*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2002.

Grove Music Online; <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic>

Güngör, Nazife; *Sosyokültürel Açından Arabesk Müziği*, Bilgi Yayınevi, İstanbul

1990.

Işık, Caner ve Nuran Erol; *Arabeskin Anlam Dünyası/Müslüm Gürses Örneği*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003.

Kaymak, Lütfiye ve Canan Ezgiler; "Türk Halk Müziği ve Halk Oyunları ile İlgili Bibliyografya" *Türk Halk Müziği ve Halk Oyunları I/1*, İstanbul 1982.

Köseihal, M. Ragıp; *Şarkî Anadolu Türküleri ve Oyunları*, Evkaf Matbaası, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatından Kitap:2 İstanbul 2014.

Krappe, Alexander Haggerty; *The Science of Folk-Lore*, New York: Routledge 2018.

Kubilay Kolukırık; "Osmanlı Devleti'nde İlk Resmî Konservatuvar Olan Dârülelhanda Derleme ve Yayım Faaliyetleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014, S.35: 479-497.

Kunst, Jaap. *Ethnomusicology: A Study of its nature, its problems, methods and representative personalities to which is added a bibliography*, The Hague Martinus Nijhoff 1959.

Lampert, Vera; "Bartok and the Berlin School of Ethnomusicology", 2008, *Studia Musicologica*, Vol.49. No.3/4: 383-405.

Nettl, Bruno; *The Study of Ethnomusicology- Thirty-one Issues and Concepts*. 2005, USA: University of Illinois.

Ökten, Sadettin; "Henry George Farmer", *DİA*, C.12, 1995.s. 174.

Özbek, Meral; *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Sarısözen, Muzaffer; *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Ankara 1962.

Science. *A Weekly Newspaper of all the Arts and Sciences*; V. XV, N.378. New York

2 May 1890.

Simon, Artur, Philip V. Bohlman, Max Peter Baumann, Ursula Michel, Barbara Krader ve Regula Burckhardt Qureshi, “Reports and Information” *The World of Music*, 1990, Vol. 32, No.2, India: 113-131.

Stock, P. J.; “Alexander J. Ellis and His Place in the History of Ethnomusicology”, *Ethnomusicology*, Spring/Summer, Vol. 51, No.2, 2007, University of Illinois Press on Behalf of Society for Ethnomusicology, p. 306-325.

Stokes, Martin; *Türkiye’de Arabesk Olayı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.*

Stokes, Martin; *Aşk Cumhuriyeti Türk Popüler Müziğinde Kültürel Mahrem, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.*

Tan, Nail; *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler, Geliştirilmiş Dördüncü Baskı, İstanbul 1997.*

Türkiye’ye Gelişinin 60. Yıldönümü Anısına Béla Bartok Paneli Bildirileri; (Yay. Haz. Süleyman Şenel), Pan Yayıncılık, İstanbul 2000.

Dipnot

1. Guido Adler, “Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft”, *Selbständige Abhandlungen- Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft - 1*, 1885, p.5-20.
2. 1959 yılında yazmış olduğu *Ethnomusicology* kitabı bu yazının genişletilmiş ve bibliyografya ekli ‘A Study of its nature, its problems, methods and representative personalities to which is added a bibliography’ başlığı ile yayınlanmıştır.
3. Abraham, Otto ve Erich M. Von Hornbostel; “Phonographierte Türkische melodien”, *Zeitschrift für ethnologie* 2: 203-221.
4. İngiltere’deki King’s College London’da King Edward Müzik Profesörüdür.
5. 1652 yılında Marcus Meibom tarafından ilk baskısı yapılmış, (1977 yılında tekrar

basılmış) 1882 yılında Albert Jahn tarafından eleştirel edisyonu yapılan eser, Thomas J. Mathiesen tarafından 1983 yılında İngilizce’ye çevrilmiştir.

6. Kültürel müzikoloji başlığı altında Türkçe yazılmış kaynak için bkz. Ayten Kaplan, *Kültürel Müzikoloji, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.*
7. The University of California Los Angeles (UCLA) Etnomüzikoloji bölümü (1956-1975) kurucusudur.
8. Muzaffer Sarısözen’in Türk halk müziği hakkında yayınladığı makale/tebliğlerinin yanı sıra Seçme Köy Türküleri (1941) ve Yurttan Sesler (1952) gibi nota yayınları mevcuttur. 1962 yılında yayınladığı *Türk Halk Musikisi Usulleri* adlı kitabı ise halk müziği usulleri üzerine yazılmış ilk kaynaklarından. Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Şenel, “Muzaffer Sarısözen”, *DİA*, C.36, 2009, s.154-156.
9. Nida Tüfekçi’nin Türk halk müziği hakkında yayınladığı makale/tebliğler, derlediği nota yayınları Neriman Altındağ Tüfekçi ile 1974 yılında yayınladıkları *Memleket Türküleri* adlı yayın bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Melih Duygulu, “Nida Tüfekçi”, *DİA*, EK-2, 2016, s. 621-622.
10. Türk müzik tarihi ve müzikolojisine değerli katkılarda bulunmuş, halk müziği, folklor araştırmaları ve organoloji çalışmalarının yanı sıra müzik eğitimi alanında yapmış olduğu metot, solfej, repertuar vb. ihtiyaç tespit ve çalışmaları ile ilk müzik pedagoglarından. Detaylı bilgi için bkz. Yay. Haz. Yavuz Daloğlu, *Cumhuriyet Öğretmeni Halil Bedi Yönetken Folklor Dersleri Türkiye’de Musiki Folkloru*, Opus Kitap, İstanbul 2017.
11. *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri* (1926), *Anadolu Türküleri ve Mûsiki İstikbâlimiz* (1928), *Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları* (1929), *Balkanlarda Musikî Hareketleri* (1937), *Türk Askerî Muzikaları Tarihi* (1955), *Yüzyıllar*

- Boyunca Mehterhane ve Türk Müzik Kalkınışı (1957), *Musiki Sözlüğü* (1961), *Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları)* ve *Türk Vurmalı Çalgıları* (1975) gibi yazmış olduğu pek çok eser alanın öncü çalışmalarındandır.
12. 1000'den fazla gazete ve mecmua yazısının yanı sıra on altı yayınlanmış kitabı bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Şenel, "Sadi Yaver Ataman", *DİA*, EK-1, 2016, s. 136-137.
 13. Bela Bartok'un Türkiye'ye gelişi hakkında detaylı bilgi için bkz. Türkiye'ye Gelişinin 60. Yıldönümü Anısına Béla Bartok Paneli Bildirileri, Yayına Hazırlayan: Süleyman Şenel.
 14. Bela Bartok'un çalışmaları için bkz. Ahmed Adnan Saygun (1975). *Bela Bartok's Folk Music Research in Turkey*, Budapest.
 15. Irene Markoff, "The Ideology of Musical Practice and the Professional Turkish Folk Musician: Tempering the Creative Impulse", *Asian Music*, 22 (1), s. 129-145, 1990/91.
 16. *Words without songs: a musicological study of an Ottoman anthology and its precursors* SOAS Musicology Series, 3, 1992.
 17. Bu yazı; içinde, D. R. Widdess (ed.) *Musica Asiatica* S. 5, Cambridge 1988, s. 1-108. Ayrıca yazarın Türk makam müziği teorisine yönelik 'Çargâh in Turkish classical music: history versus theory', (*BSOAS*, 53/2, 1990, s.224-244) ve Demetrius Cantemir, *The Collection of Notations*, (*SOAS Musicology Series*, 1, London: School of Oriental and African Studies, 1992) makaleleri gibi müzik teorisi yazıları mevcuttur.
 18. Bu eserin İlhami Gökçen tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.
 19. *Oriental Studies: Mainly Musical*, London-New York 1953.
 20. *Balkan Popular Culture and the Ottoman Ecumene* adlı kitabın içinde yer alan bölümdür. Haz. Donna Buchanan, Lanham, MD: Scarecrow, 2007.
 21. *Music and Gender: Perspectives from the Mediterranean* adlı kitabın içinde yer alan bölümdür. Haz. Tullia Magrini, Chicago: University of Chicago Press, 2004.
 22. *Mass Mediations: New Approaches to Popular Culture* adlı kitabın içinde yer alan bölümdür. Haz. Walter Armbrust, Berkeley: University of California Press, 2000.
 23. *Western Music and its Others: Difference, Representation, and Appropriation in Music* adlı kitabın içinde yer alan bölümdür. Haz. Georgina Born ve David Hesmondhalgh, Berkeley: University of California Press, 2000.
 24. Martin Stokes, "Turkish Popular Music in Global Perspective" *Made in Turkey: Studies in Popular Music* (Ed. Ali C. Gedik) New York: Taylor&Francis 2018.
 25. 1984 yılında A. Eğribel'in 'Niçin Arabesk Değil?' adlı kitabı ve 1990 yılında Nazife Güngör'ün 'Arabesk: Sosyokültürel Açısından Arabesk Müzik' başlıklı kitapları ilk yayınlar arasındadır. Güngör'ün kitabı, arabesk müziğin toplumla olan bağlantısını sosyolojik bağlamda ele alan ve kültürel bir yapıya işaret ettiğini belirten disiplinler arası müzik araştırmalarına ışık tutmuş bir çalışmadır.
 26. Kitabın Türkçe versiyonu 2012 yılında Koç Üniversitesi yayınlarından basılmıştır.
 27. Toplumsal cinsiyetin de içinde bulunduğu (kadınlık/erkeklik) ikili düşünce yapılarına, bu yapıların beraberinde getirdiği uyumluluklara (kadın, kadın gibiyse erkeğe arzu duyar) kültürel ve toplumsal olarak kurulduğunu ve dolayısıyla da iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini savunur. Bu bağlamda, ana soruları cinsel kimliğin inşası, bu kimliklerin nasıl düzenlendiği ve bu kimliklerle özdeşleşmelerin bizi nasıl mümkün kıldığı ve kısıtladığı etrafında yoğunlaşır. İlk olarak

akademik çevrede ortaya atılan bu teoriyi zamanla benimseyen kişiler şu an kendilerine -cinsiyetlerden ve cinsel yönelimlerden bağımsız şekilde- “queer” demektedir. Zeki Müren ve queer kimlik hakkında detaylı bilgi için bkz. Şeyma Ersoy Çak ve Şehvar Beşiroğlu, *Postmodern Göstergeler Işığında Zeki Müren*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016. Zeki Müren hakkında ayrıca bkz. *Biyografya 3: Zeki Müren*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2002.

28. Aynı süreçte, Orhan Gencebay’ın popülerleşmesi ve arabeskin yükselişe geçmesini Türkiye’nin siyasi durumu üzerinden değerlendirmelere katan başka çalışmalar da yapılmıştır. Sosyolog Meral Özbek tarafından yazılmış *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski* adlı sosyo-kültürel bağlamda arabesk kültürü, müziği ve en ünlü icracılarından Orhan Gencebay’ı anlattığı çalışma, bu alanda yapılmış ilk kapsamlı kitaptır. 2002 yılında Caner Işık ve Nuran Erol tarafından yazılmış *Arabeskin Anlam Dünyası* Müslüm Gürses Örneği adlı bir diğer kitap ise 1990’larda Türk müzik tarihini yakından ilgilendiren bu meseleyi inceleyen bir diğer arabesk icracı örneğini aktaran alandaki önemli çalışmalardandır.

The development process of ethnomusicology discipline, preliminary studies carried out in Turkey and examination of Martin Stokes' research on popular music

Extended Abstract

While music discipline systematized in Europe in the 20th century was developing its own methods and techniques through research in the main fields such as historical, systematic and comparative musicology, it developed as an open field for interdisciplinary research by utilizing methods in social sciences, especially anthropology, history and philology. With the emphasis on the ethnographic method in the post-1950 period and with the emerging of concepts of nationalism, ethnicity, diaspora and gender after 1960, comparative musicology, which explored the music of cultures based on non-European and / or oral traditions in the early 1900s, was defined as a discipline (ethnomusicology) within a large perspective which researched the music and dance elements of any given society. After the second half of the century, the musical elements which were analyzed as a part of the culture were brought into the literature by the researches conducted in various regions, and the Ottoman / Turkish music studies conducted by European and American music scientists seem to have started in this process.

As in various centers of the world, the study field of ethnology/folklore has accelerated the transition to the term of ethnomusicology with the departments founded in universities, associations and academic journals. As of 1930s, oral tradition researches including the processes of appearing in the field, recording and then transferring into notes and the studies of compiling folk songs initiated institutionally have constituted the first ethnology/ethnomusicology activities in Turkey. The fields of study have been extended with the inclusion of concepts such as theory and culture, communities and their music, ethnicity, nationalism, diaspora and globalization, race, social gender, hegemony and immigration, which were developed in social sciences in the second half of the century, in the researches. This conceptual view adopted by the latest generation of ethnomusicologists such as Martin Stokes is the postmodern ethnomusicology

research including the analysis of popular music and popular music performers within the cultural structure. The British ethnomusicologist Martin Stokes, who is known for his activities enabling the Turkish popular music genres and musicians to be approached in the cultural sense after 1980, became one of the significant names recognized in the field of Turkish music science with his books *The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey* written in 1992 and *The Republic of Love* written in 2010 following his field studies in Turkey.

Stokes is the first European ethnomusicologist focusing his studies in the field of social anthropology and ethnomusicology on the Middle Eastern popular music, explaining the musical expressions of the arabesque concept through its cultural roots and examining the reflections of socio-cultural and musical elements on Turkish popular music. The book titled *The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey (Arabesque Case in Turkey, 1992)* he wrote as a result of his field studies in various parts of Turkey and especially in Istanbul after 1980 is considered among the first evaluations which examine the status of the arabesque music in Turkey in terms of social anthropology and musicology and have been conducted on this music genre that has become popular. Examining the arabesque music, which is accepted as "music born from a degenerative process affecting the Turkish classical and Turkish folk music" as a cultural phenomenon, Stokes conducted studies on arabesque music composers and performers and made different observations. As in *Arabesque Case in Turkey* of Stokes, it is important to understand the purpose of his studies which investigate the history of the Turkish music on the basis of the ethnographic method and include political, economic and cultural evaluations and the way he used the ethnographic method. As opposed to the view associating the arabesque music with the life style (dressing, eating and more) of the immigrants in Turkey and considering it as an authenticity based on the melancholy,

requiem and sorrow in the rural culture, he stated that the similar music genres were observed in the Middle Eastern and Balkans in 1940-50s and in the cities of the Northwestern Europe in 1960-70s, and when discussions emerged regarding the lives of those left out of nationalism, Southeastern problems and the hyper-liberalization of the Turkish State in recent years, he considered the formalization of the arabesque as the beginning of this process. In another book titled *The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music* and released in 2010, he mentioned about three important soloist musicians who had been keeping the media busy since the beginning of 1950s in Turkey. One of them was Zeki Müren, the star of the queer night club, another musician was Orhan Gencebay, who constituted the topic of his field study in Turkey and he defined as the inventor of the arabesque music, and the third one was Sezen Aksu he addressed as the diva of the pop music. He correlated these names, who he examined over their music careers and musical work analyses together with their fame and presence almost everywhere, although representatively, with the cultural intimacy to represent the periodic changes in the popular music, and discussed the political and cultural changes after 1950 by referring to modern Turkey.

Keywords

ethnomusicology, martin stokes, turkey, popular music, musicology

This study, which seeks to answer such questions, examined the historical process of the term ethnomusicology in Europe, the first studies conducted on folklore/ ethnomusicology in Turkey and, with his ethnomusicologist identity, Martin Stokes’ research on the Turkish popular music. The historical development of music folklore and ethnomusicology in Turkey was evaluated under the light of the information regarding the fields of musicology discipline that was systematized in the center of Europe at the end of the 19th century, its development process and preliminary research done, some pioneering folklorists/ethnomusicologists who did research on oral works and folk music were mentioned, and the books *The Arabesque Incident in Turkey* and *Love Republic* which were written by Martin Stokes known with his studies in Turkey after 1980 and which occupy a significant place in the musicology literature in Turkey were examined.